

УДК 81'42:32]:81'37

<https://doi.org/10.33989/2524-2490.2020.32.202456>

ВІКТОРІЯ КРАВЧЕНКО

ORCID 0000-0002-3837-3203

(Полтава) (Poltava)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: dr.kravchenkoviki@gmail.com

НАТАЛІЯ ПЕТРУШОВА

ORCID: 0000-0002-1048-2547

(Полтава) (Poltava)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: nata_petrushova@ukr.net

МЕТАФОРІКА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті виявлено особливості теоретичного та практичного вивчення політичних метафор у їхній семантиці та прагматиці. У дослідженні розглянуто взаємозв'язок і взаємодію мови й політики в умовах функціонування євроінтеграційного дискурсу. Було встановлено, що метафора є важливим чинником, що конститує дискурс. Доведено, що політична метафора євроінтеграційних процесів виконує прагматичну мету, віддзеркалюючи наявні в суспільстві різні проекти дій щодо зміни європейського життя – реального підсумку створення нового суспільства без війн, де культура кожної нації буде збережена.

Ключові слова: політичний дискурс; політична метафора; євроінтеграційний дискурс; концептуальна метафора; прагматичний потенціал метафори.

Модернізація політичних відносин, демократизація сучасного суспільства та політичний рух інтеграційних процесів спричинили зміни картини світу. Учені та публіцисти з різних країн Західної та Східної Європи зайняті розв'язанням проблем теперішнього та майбутнього «ідеї Європа», європейського об'єднання. Проблема євроінтеграції займає помітне місце в сучасних дослідженнях різних галузей: політології, соціології, філософії, когнітивної лінгвістики тощо.

У цих роботах ставиться питання про сутність та функціонування поняття «ідея Європа», що виводить нас на розуміння «європейської ідентичності», «розширення» (Eenlargement), майбутнього та минулого Європи. У сучасній лінгвістиці актуальним напрямом досліджень у цій сфері є аналіз політичного дискурсу.

Процеси європейської інтеграції, що спричинили цілий комплекс важливих соціокультурних наслідків, породжують також нові різновиди політичного дискурсу, під яким будемо розуміти «різноманітні тексти, що належать до політики як певної соціальної сфери: це сукупність виступів, промов і висловів політичних діячів та ін. відповідні документи», а також дискурс засобів масової комунікації (далі – ЗМК) та звичайних людей («людей з вулиці», за П. Б. Паршиним) (Яворська, 2002, с. 66; Паршин, 2001, с. 193). У нашому випадку це будуть вислови на політичні теми європейців у мережі Інтернет.

Цей дискурс, створюваний на очах, будується на нових політичних засадах і становить собою важливий матеріал для вивчення нових ідеологій, узятих у їхньому лінгвістичному вираженні. Центральним концептом, навколо якого будується нова ідеологія, є концепт ЄВРОПА, який отримує розгорнуте метафоричне осмислення.

Метафора є універсальним семантичним засобом, що використовується в усіх функціональних стилях і типах дискурсу. Крім цього вона має також і специфічні характеристики, зумовлені семантичними, позалінгвальними, соціолінгвістичними та комунікативно-прагматичними особливостями функціонального стилю й типу дискурсу, у якому вона вживається (Абрамова, 1980, с. 8-9). Роль метафори в політичній комунікації не обмежується завданням створення додаткової експресивності. ЗМК активно використовують метафору для побудови тих або тих моделей світу.

Лінгвісти вважають, що метафора допомагає зрозуміти світ, вони говорять про метафору як про засіб оформлення реальності. І дійсно, метафора – потужний засіб пізнання (Маслова, 1999, с. 105), коли нове поняття розкривається шляхом зіставлення його зі старим, уже відомим.

У когнітивній лінгвістиці метафора розглядається як «головний засіб нашої концептуальної системи», за допомогою якого ми розуміємо один тип об'єктів у термінах іншого типу (Ченки, 1996, с. 70). Саме метафора, на відміну від символу, може адекватно, як вважають дослідники, «схоплювати» динамічну природу дійсності, яка не може бути «замороженою» в символічних формах (Рассохина, 2001, с. 28).

Метафора становить важливий механізм, за допомогою якого формуються та сприймаються абстрактні концепти. Вивчення цих концептів за допомогою метафори дає перспективу для їх розуміння (Ивашенко, 2000, с. 75). Функція метафори полягає в категоризації ще не структурованого концепту, що сприймається як досить абстрактна сутність, яка погано піддається раціональному осмисленню (Баранов & Караулов, 1991, с. 185).

Серед великої кількості теорій метафори найбільшого поширення в працях, присвячених аналізу політичного дискурсу, набула теорія концептуальної метафори (Lakoff, Johnson, 1980, с. 4-6). Якщо інші, більш ранні, теорії, починаючи з Арістотеля, розглядали метафору як перенос імені на невластивий йому денотат і трактували її як засіб прикрашання мовлення й реалізації поетичної функції мови (Блэк, 1990, с. 18), то теорія концептуальної метафори розглядає метафору насамперед як когнітивну операцію над поняттями й бачить у ній засіб концептуалізації, що дозволяє осмислити ту або ту галузь дійсності в термінах поняттєвих структур, які споконвічно склалися на базі досвіду, отриманого в інших галузях.

Теорія концептуальної метафори, для якої метафора є способом сприйняття дійсності, що впливає на мислення й поведінку, була розроблена в праці Дж. Лаккоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо» (1980). Суть цієї теорії полягає в тому, що наша діяльність у світі зумовлена понятійною системою, а ця система, власне кажучи, метафорична. Ідея концептуальних, або базових, метафор передбачає, що вони є спільними для всіх членів певного соціуму (Lakoff, Johnson, 1980, с. 3-6). Явища абстрактного характеру отримують образне, метафоричне позначення й категоризуються в термінах конкретних, фізичних об'єктів (Орлова, 1994, с. 122).

Концептуальні метафори забезпечують можливість осмислення недискретних феноменів (праці, інфляції, політики тощо) у термінах дискретних сутностей або речовин (Lakoff, Johnson, 1980, с. 46 і далі). Відповідно до теорії концептуальної метафори перенесення зазнає не ізольована назва (із властивим їй прямим номінативним значенням), а цілісна концептуальна структура (схема, фрейм, модель, сценарій), що активується певним словом (фокусом метафори) у свідомості носія мови завдяки конвенційному зв'язку цього слова з цією концептуальною структурою. Отже, у когнітивній семантиці метафору розуміють як перенесення когнітивної структури, що прототипово пов'язана з певним мовним вираженням, із тієї змістовної сфери, до якої вона спочатку належала, до іншої сфери. Відбувається проекція однієї концептуальної сфери на іншу, своєрідна експансія концептів сфери-джерела, унаслідок якої йде захоплення й освоєння ними нової сфери – сфери-мети. Отже, за допомогою концептуальної метафори виникають нові концепти для позначення непередметної дійсності. Таку метафору можна вважати гіпотетико-когнітивною моделлю, маючи на увазі її основну функцію – створення нових понять (Серебренников, & Кубрякова (Ред.), 1988, с. 193).

Інтерес до вивчення політичної метафори зумовлений як бурхливим розвитком досліджень, присвячених політичній комунікації, так і переосмисленням самого поняття метафори, новим розумінням її ролі в організації когнітивних процесів (Будаєв, 2006, с. 67).

За словами О. М. Баранова, «політична метафора посідає значне місце в політичному діалозі при пошуку альтернатив розвитку суспільства та обмежує поле ухвалення рішень». Вплив метафор на мислення людини не підлягає сумніву. У політиці метафора – основний «постачальник “альтернатив вирішення проблемних ситуацій”» (Баранов, & Караулов, 1991, с. 189-190). Ці метафори не виникають самі по собі,

а породжуються усталеними поглядами на світ та продиктовані відповідною соціальною групою, прошарком, колективом. Генератори політичних метафор прагнуть дати свою оцінку великим політичним подіям, показати вплив політики та ідеології на долі громадян держави, підкреслити характер політичних перетворень.

У когнітивній лінгвістиці поняття метафори розглядається як головний засіб нашої концептуальної системи, за допомогою якого ми розуміємо один тип об'єктів у термінах іншого типу (Ченки, 1996, с. 70).

За теоретичну основу цього дослідження взято когнітивну теорію метафори Дж. Лакоффа й М. Джонсона, а також семантично-когнітивну теорію концептуальної метафори А. М. Баранова та Ю. М. Караулова, І. М. Кобозевої (Баранов, & Караулов, 1991; Кобозева, 2002).

Ідея концептуальних метафор, що визначають сприйняття дійсності, мислення та поведінки, сформульована в роботі Дж. Лакоффа та М. Джонсона «*Metaphors, we live by*». Її суть полягає в тому, що наша діяльність у світі зумовлена понятійною системою, а наша понятійна система за суттю метафорична. Ідея концептуальних, або базових, метафор полягає в метафоричних термінах, загальних для всіх членів певного соціуму.

Слідом за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном та їхньою теорією когнітивної метафори ми проаналізували метафоричні вислови (якими звичайно реалізується в мові концептуальна метафора), що репрезентують євроінтеграційний дискурс.

У словниках А. М. Баранова та Ю. М. Караулова сфера джерела описана сигніфікативними дескрипторами – словами (або словосполученнями), що репрезентують поняття в різних семантичних полях, а сфера цілі (сутність певного типу, що осмислює метафора) описана денотативними дескрипторами – висловами, що репрезентують політичні феномени.

Ієрархії сигніфікативних дескрипторів А. М. Баранов називає метафоричними моделями (Баранов, & Караулов, 1991, с. 12-14).

Ми виділили декілька метафоричних моделей, у термінах яких осмислено євроінтеграційну реальність: побудову (building), транспорт і транспортний засіб, виробництво, спортивну боротьбу та ін.

Кожна одиниця бази має 4 типи інформації, що розміщується у відповідні поля.

Проілюструємо структури окремої одиниці прикладами з бази метафоричних осмислень Європи.

Матеріалом дослідження був корпус англomовних текстів, розміщених на сайтах Євросоюзу в період 2005–2019 рр. У цьому корпусі, переважно з текстів офіційних промов та декларацій, вибірково було взято для аналізу контексти, що містили метафоричні вислови щодо питань європейської інтеграції та побудови Нової Європи.

1. Поле METAPHOR

У це поле заноситься метафоричний вислів у тому вигляді, у якому його вжито в тексті, разом з мінімальним контекстом, у якому проявляється метафоричність, наприклад:

The European Union – money-making machine of Europe.

2. Поле SIGNIF_DES

Це поле містить ланцюг сигніфікативних дескрипторів, що репрезентують концепт (сигніфікат) метафоричного вираження при його буквальному розумінні та місце його в концептуальній ієрархії – метафоричній моделі. У нашому випадку «*machine*» має значення машини, механізму, що виконує функцію переробки або навіть випускає новий матеріал (створює новий світ).

Будуємо метафоричну модель «виробництво»:

машина/ виробничий механізм / виробництво

3. Поле DENO_DES

Заповнюється ланцюгами денотативних дескрипторів, що репрезентують референт метафори – сутність чи явище, що належить до певної галузі політики. У нашому випадку:

Ідеологія / європейська інтеграція / ЄС

Зіставлення 2-го та 3-го полів дає досить ясну інтерпретацію метафори: існує певна ідеологія, що представляє ЄС як певний виробничий механізм у сфері адміністративної побудови нового світу, бо без певного механізму неможлива інтеграція.

4. Поле EXAMPLE

Poland should stop treating the European Union as a money-making machine and make a more substantial financial contribution in the future, European Commission Vice President Jyrki Katainen said on Wednesday (Poland, 2019).

Другий приклад, що репрезентує ту ж саму метафоричну модель:

1. Поле METAPHOR

Germany was the engine of integration.

2. Поле SIGNIF_DES

«Engine» із його основною конотацією – двигун, що запускає механізм у дію, робить не статичним, а динамічним.

Розглянемо метафоричну модель «виробництво»:

двигун / механізм / виробничий механізм / виробництво

3. Поле DENO_DES

ідеологія / європейська інтеграція / ЄС

Певні зміни в Німеччині (1989) – об'єднання Німеччини (звідки й бере свій початок євроінтеграційний дискурс) – стали рушійною силою у євроінтеграції.

4. Поле EXAMPLE

This is the signal of the demonstration of the strong commitment between France and Germany as engine of EU integration, according to EP President (Franco-German, 2015).

До метафори «виробництва» з точки зору активності учасників входить метафора «засобу пересування» – *driving the new Europe (The Conflict resolution is not the only impulse driving the new Europe; Sir John gave warning: the political consequences of pursuing the present course risk serious damage to the practical reality of collective defenses in EU and to the future of the Euro-Atlantic relationship; Draft Nice Treaty takes European Union in wrong direction says New Europe; European Union treaties move the EU in wrong direction).*

З метафорою «виробництва» тісно пов'язана метафора «будівництва» – (...of-fices and procedures under the EU roof <...>; *Europe is creating some new kind of state).*

Метафора «квітки» (букету) була представлена такими прикладами: *European culture is a «bouquet de fleurs». Together they are beautiful, but rose is still rose, and the tulip is still tulip. This must be preserved (Reid, 2002).*

Метафору «Європа – оркестр» репрезентовано у євроінтеграційному дискурсі такими прикладами: *The EU is like the orchestra playing on the Titanic, Renzi told Bloomberg, insisting his revitalised and reformed Italy had earned the right to play a leading role in shaping the bloc's destiny (Renzi, 2016).*

Розгляд методологічних підстав дослідження показує, що вивчення прагматики політичної метафорики неминуче має інтердисциплінарний характер. З одного боку, метафори відображають національну свідомість (підсвідоме) і, відповідно, аналіз метафор – це аналіз концептосфери певної спільноти. З іншого – прагматичний потенціал метафор свідомо використовують у політичному дискурсі для переконцептуалізації картини світу адресата. Насправді метафоричне відображення національної картини світу і прагматично орієнтоване конструювання метафоричної моделі світу для досягнення певних цілей діалектично взаємопов'язані, тому прагматична проблематика нерозривно пов'язана з розв'язанням питань, що стосуються галузі психології, дискурс-аналізу, лінгвокультурології та когнітивної семантики (Будаєв, 2006, с. 76).

Політична метафора є одним із поширених та дієвих інструментів політики. Для досліджуваного матеріалу притаманним є вживання метафор, що належать до тих основних типів, які пов'язані з такими референтними сферами, як соціоморфна сфера, антропоморфна сфера, сфера артефактів і сфера природи. Концептуальні метафори євроінтеграційного дискурсу використовують у своїх кодах концептуальні поля «простір», «подорож», «рух», «будівництво», «результати труда», «родинні стосунки», «природа», «спорт», «мистецтво» тощо.

Отже, коло метафор євроінтеграції віддзеркалює наявні в суспільстві різні проекти дій щодо змін життя – реального підсумку створення нового суспільства без війн, де культура кожної нації буде збережена. Проте глобальна інтеграція європейського суспільства, об'єднання в політичну структуру, що буде гарантом миру, виводить на новий рівень осмислення «європейської ідентичності» й метафоричного осмислення концепту ЄВРОПА та визначення їхньої ролі у формуванні новітньої ідеології об'єднаної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Абрамова Г. А. Метафора в тексте англоязычной рекламы : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1980. 215 с.
- Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Очерк когнитивной теории метафоры. *Русская политическая метафора (материалы к словарю)*. Москва : Ин-т русского языка АН СССР, 1991. С. 184–193.
- Блэк М. Метафора. *Теория метафоры* / под общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. Москва : Прогресс, 1990. С. 153–172.
- Будаев Э. В. «Могут ли метафоры убивать?» Прагматический аспект политической метафоры. *Политическая лингвистика*. Екатеринбург, 2006. Вып. 20. С. 67–74.
- Ивашенко О. В. Когнитивная метафора в формировании абстрактных концептов. *Когнитивная семантика : материалы второй Междунар. школы-семинара по когнитив. лингв.* Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та имени Г. Р. Державина, 2000. Ч. 2. С. 74–75.
- Кобозева И. М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода. Семантические проблемы анализа политической метафоры. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии* : тр. Междунар. семинара «Диалог 2002». Москва : Наука, 2002. С. 188–194.
- Маслова В. А. Филологический анализ поэтического текста. Минск : БРФФИ, 1999. 208 с.
- Орлова Э. А. Введение в социальную и культурную антропологию. Москва : Изд-во МГИК, 1994. 543 с.
- Паршин П. Б. Исследовательские практики, предмет и методы политической лингвистики *Scripta linguisticae applicatae. Проблемы прикладной лингвистики* : сборник статей / отв. ред. А. И. Новиков. Москва : Азбуковник, 2001. С. 186–208.
- Рассохина М. В. Метафора в языке социологической теории. Москва : Моск. высш. шк. соц. и эконом. наук, 2001. 80 с.
- Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. С. 68–77.
- Яворська Г. М. Політична риторика та реалії європейської інтеграції *Віче*. 2002. № 7 (124). С. 66–71.
- Franco-German relationship as engine of EU integration. *European Council Council of the European Union*. 5 October 2015 URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/franco-german-relationship-as-engine-of-eu-integration/> (дата звернення: 15.10.2019).
- Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago, London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
- Poland must stop treating EU as a money-making machine: Katainen. *Reuters (World News)* May, 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-eu-katainen/poland-must-stop-treating-eu-as-a-money-making-machine-katainen-idUSKCN1S739R> (дата звернення: 15.10.2019).
- Reid T. R. The New Europe. *National Geographic*. 01.01.2002 URL: http://magma.nationalgeographic.com/ngm/data/2002/01/01/sights_n_sound/media.1.1.html (дата звернення: 3.04.2019).
- Renzi compares EU to sinking Titanic's orchestra. *Eruactive*. 10 February. 2016. URL: <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/renzi-compares-eu-to-sinking-titanic-s-orchestra/> (дата звернення: 10.06.2019).

KRAVCHENKO VIKTORIIA, PETRUSHOVA NATALIIA

THE METAPHOR IN POLITICS: SEMANTIC AND LINGUISTIC PRAGMATIC ASPECTS

The peculiar features in the theoretical and practical study of political metaphors in their semantics and pragmatics were found in the article. The article discusses the relationship and interaction between language and politics in the field of European integration discourse. It was found that the metaphor is an important factor that constitutes discourse. This paper has shown that political metaphor of European integration process takes a pragmatic goal of reflecting the reality existing in European society as model of a new society without war, where the culture of each nation will be saved. The political metaphor is one of the popular and effective policy instruments. The main principal types of metaphors that used in analyzed discourse are associated with referent fields as sociomorphic area, anthropomorphic sphere, the sphere and scope of nature artefacts. Conceptual metaphors European integration discourse used codes in their conceptual field "space", "travel", "movement", "building", "Labour results", "relationship", "nature", "Sport", "art" etc.

Key words: political discourse; political metaphor; European integration discourse; conceptual metaphor; metaphor pragmatic potential.

REFERENCES

- Abramova, H. A. (1980). *Metafora v tekste angloiazыchnoi reklamy [A metaphor in English-language advertising]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kiev [in Russian].
- Baranov, A. N., & Karaulov Yu. N. (1991). Oчерk kognitivnoi teorii metafory [Essay on cognitive theory of metaphor]. In *Russkaia politicheskaia metafora. Materialy k slovariu [Russian political metaphor. Materials to the dictionary]* (pp. 184–193). Moskva: Institute of Russian Language, USSR Academy of Sciences [in Russian].

- Black, M. (1990). Metafora [Metaphor]. In N. D. Arutyunova (Ed.), *Teoria metafory [Theory of Metaphor]* (pp.153-172). Moskva: Progress [in Russian].
- Budaev, Je. V. (2006). «Mogut li metafory ubivat'?» Pragmaticheskij aspekt politicheskoy metaforiki [«Can metaphors kill?» The pragmatic aspect of political metaphors]. In *Politicheskaja lingvistika [Political linguistics]* (Is. 20. pp. 67-74). Ekaterinburg [in Russian].
- Chenki, A. (1996). Sovremennye kognitivnye podhody k semantike: shodstva i razlichija v teorijah i celjah. [Modern cognitive approaches to semantics: similarities and differences in theories and goals]. *Vo-prosy jazykoznanija [Questions of linguistics]*, 2, 68-77 [in Russian].
- Franco-German relationship as engine of EU integration. *European Council of the European Union*. 5 October 2015 Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/franco-german-relationship-as-engine-of-eu-integration/>
- Ivashenko, O. V. (2000). Kognitivnaja metafora v formirovanii abstraktnyh konceptov. [Cognitive metaphor in the formation of abstract concepts]. In *Kognitivnaja semantika [Cognitive semantics]: materialy vtoroj Mezhdunar. shkoly-seminara po kognitiv. Lingv (Pt. 2, pp. 74-75)*. Tambov: Izd-vo Tambovsk. un-ta imeni G. R. Derzhavina [in Russian].
- Kobozeva, I. M. (2002). K formal'noj reprezentacii metafor v ramkah kognitivnogo podhoda. Semanticheskie problemy analiza politicheskoy metafory [On the formal representation of metaphors in the framework of the cognitive approach. Semantic problems of analysis of political metaphor]. In *Komp'yuternaja lingvistika i intellektual'nye tehnologii [Computer Linguistics and Intellectual Technologies]: 3rd. Mezhdunar. seminar Dialog' 2002.* (pp. 188-194). Moskva: Nauka [in Russian].
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Maslova, V. A. (1999). *Filologicheskij analiz poeticheskogo teksta [Philological analysis of the poetic text]*. Minsk: BRFFI [in Russian].
- Orlova, Je. A. (1994). *Vvedenie v social'nuju i kul'turnuju antropologiju [Introduction to social and cultural anthropology]*. Moskva: Izd-vo MGIK [in Russian].
- Parshyn, P. B. (2001). Issledovatelskie praktiki, predmet i metody politicheskoi lingvistiki [Research Practices, Subject and Methods of Political Linguistics]. In A. Novikov (Ed.), *Scripta linguisticae applicatae. Problemy prikladnoi lingvistiki [Scripta linguisticae applicatae. Problems of Applied Linguistics]* (pp. 186-208). Moskva: Azbukovnik [in Russian].
- Poland must stop treating EU as a money-making machine: Katainen. *Reuters (World News)* May 1, 2019. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-eu-katainen/poland-must-stop-treating-eu-as-a-money-making-machine-katainen-idUSKCN1S739R>
- Rassohina, M. V. (2001). *Metafora v jazyke sociologicheskoy teorii [Metaphor in the language of sociological theory]*. Moskva : Moskovsk. vyssh. shk. soc. i jekonom. nauk [in Russian].
- Reid, T. R. (2002). The New Europe. *National Geographic*. 01.01.2002 Retrieved from http://magma.national-geographic.com/ngm/data/2002/01/01/sights_n_sound/media.1.1.html.
- Renzi compares EU to sinking Titanic's orchestra. *Eruactive*. 10 February, 2016. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/renzi-compares-eu-to-sinking-titanic-s-orchestra/>
- Yavorska, H. M. (2002). Politychna rytoryka ta realii yevropeiskoi intehratsii [Political Rhetoric and the Realities of European Integration]. *Viche [Viche]*, 7 (124), 66-71 [in Ukrainian].

Отримано 10.11.2019 р.